

HAYAT BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME¹

AN EXAMINATION ON GENDER ROLES IN SOCIAL SCIENCES COURSE BOOKS

Emel SARITAŞ² Ümran ŞAHİN³

Başvuru Tarihi: 13.11.2017 Yayına Kabul Tarihi: 02.07.2018 DOI: 10.21764/maeuefd.351555

Özet: Bu çalışmanın amacı Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulunun kabul ettiği ilkököl 1., 2. ve 3.sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki toplumsal cinsiyet rollerinin işleniş ve cinsiyet rollerine bağlı olarak meslek gruplarında farklılaşmanın olup olmadığını belirlemektir. Bu amaçla araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak doküman incelemesi yapılmıştır. İlkokul Hayat Bilgisi ders kitaplarında yer alan metinlerdeki ve görsellerdeki kadın ve erkek rolleri anne-baba rolleri ve mesleki roller açısından incelenmiştir. Anne-baba rolleri; çocuk bakımı, ev içi sorumluluklar ve ev dışı sorumluluklar alt temalarında incelenirken mesleki roller kadın, erkek ve kadın-erkeğe biçilen mesleki roller alt temalarında incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda aile içinde kadınların daha fazla ev içi sorumluluklarda yer aldığı, çocuk bakımı ile ilgilendiği, ev dışında dahi çocuklarla, mutfakla bağlantılı olabilecek sorumlulukların olduğu; erkeklerin ise ev içi ve ev dışı sorumluluklarda daha çok güç ve otorite isteyen görevlerde olduğu görülmektedir. Mesleki rollerde de kadın ve erkek rollerinde farklılıklar olduğu yönündedir. Kadınlara ev ve çocuk bakımına yakın meslekler verilirken erkekler hem güç ve otoriteyle birleşen hem de kadınlara oranla çok daha çeşitli mesleki kollarda roller verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Hayat Bilgisi Ders Kitapları, Toplumsal Cinsiyet Roller, Mesleki Roller*

Abstract: This research aims to examine the gender roles in Social Science Course Book for Primary School 1-3 Grades which is approved by the Board of Education and Morality in the Ministry of National Education and to identify any differences in gender roles according to professions. The qualitative document analysis method was chosen for the current research which is conducted to identify how the gender roles take place in social sciences course books written for primary school 1st, 2nd, and 3rd-grade students. Examining the gender roles in terms of parents' roles and professional roles in reading texts and visuals in Social Science Course Books for Primary Schools, parents' roles were analyzed under the sub-themes of childcare, housework responsibilities, and outside responsibilities. As a result of the research, it appears that women in the family are in more domestic responsibilities, are involved in child care, have children outside the home, and have responsibilities that can be linked to the kitchen, in the duties that require more power and authority in domestic and out-of-home responsibilities. There is also a difference in the roles of men and women in professional roles. When women were given occupations close to home and child care, males were given roles in both professional and collective areas, which were both united with power and authority and were much more varied than women.

Key words: *Social Science Course Books, Gender Roles, Professional Roles*

¹III. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresinde 31 Mayıs-3 Haziran 2016 tarihinde bildiri olarak sunulmuştur.

²Dr. Öğrt. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Temel Eğitim Anabilim Dalı, esaritas@pau.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4987

³Dr. Öğrt. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Temel Eğitim Anabilim Dalı, usahin@pau.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5214-0417

Giriş

İnsan toplumsal bir varlıktır. Toplumun bir üyesi olan birey, içinde bulunduğu toplumdan etkilenerek sosyalleşmeye yani toplumsallaşmaya çalışır. Toplumsallaşma sürecinde birey, toplumun kendisinden beklediği davranışları benimser. Kendisinden bekleneni gerçekleştirdiğinde ise topluma uyum sağlar. Toplumun bireyden istediği ve bireyin benimsediği bu davranışlar içerisinde cinsiyete atfedilen roller de söz konusudur.

Toplumsal cinsiyet, psikolojik özelliklere veya rol beklentilerine göre farklılaşan erkek veya kadının sosyal kategorilerini belirtir. Toplumsal cinsiyet rolleri, erkeklerin ve kadınların toplum bağlamında nasıl düşünmesi, konuşması, giyinmesi ve etkileşim kurması gerektiğini belirler (Misra, 2013). Son yirmi yılda toplumsal cinsiyet farklılıklarının doğasını anlama yönünde önemli çaba harcanmıştır. Bu çaba için önemli olan, toplumsal cinsiyet farklılıklarının nerede başladığı, özellikle nerede desteklendiği ve yerini nasıl buldukları hakkındaki bilgilerdir (Adleri Kless, Adler, 1992).

Toplumsal cinsiyet farklıların oluşmasında, cinsiyetlere biçilen roller ön plana çıkmaktadır. Kaplan (1997) bu durumu şu şekilde açıklar; cinsiyetlere atfedilen tutum ve davranışların doğuştan gelmediğini sonradan kazanıldığını, bu kazanımların toplumların kültürel değişimlerine, ihtiyaçlarına ve üretim ilişkilerine bağlı farklılıklar gösterebilir. Özkalp'e (1995) göre, bu farklılıklar kişiliğin oluşumunda önemli payı olan toplumsallaşma sürecinde ortaya çıkar ve bireyin toplumun istediği yönde davranışlar ortaya koymasına neden olur, aksi takdirde birey kişilik gelişimi açısından başarısız sayılır. Toplumsal cinsiyet, bireylerin toplum tarafından nasıl algılandıklarını, yaşadıkları dünyayı nasıl düşündüklerini, nasıl hissettiklerini, nasıl giyinip harekete geçirip algıladıklarını, nasıl tanımladıklarını belirleyen kategorilere dayanır (Helman, 2007). Toplumsal cinsiyet toplumdaki ebeveynler, öğretmenler, medya, din, dil, edebiyat vb. gibi toplumu temsil eden güçler tarafından oluşturulur (Adler, 1986; Tarroya, 2014). Toplumun erkek ve kadın davranışlarına yönelik farklı beklentileri, çocuğun hem kimliğini hem de davranışını ve algılamasını etkiler (Misra 2013). Dolayısıyla çocukluktan itibaren başta okullarda olmak üzere kız ve erkek rolleri kalıp yargılar çerçevesinde bireye benimsetilir. Böylece çocukların geleneksel cinsiyet rollerine uygun davranışlar geliştirmeleri sağlanır (Tan, 2000).

İlköğretim okulları, kültürel olarak şekillendirilmiş cinsiyet ilişkileri inşa etmek için güçlü yerlerdir (Adler, 1992). Okullar çocuklara dönemin ve yaşadıkları toplumun sosyal değerlerini ve normlarını yerleştirme gücüne sahip olan yerlerdir ve toplumun ayrılmaz bir parçasını oluştururlar (Michel, 1986). Okullar bu görevlerini yerine getirirken farklı yöntem-teknik ve araç-gereçler kullanır. Okullarda kullanılan temel araç-gereçlerden biri de ders kitaplarıdır. Okulların cinsiyet rollerini oluşturmasında ders kitapları da etkili bir materyal olarak görülebilir. Çünkü eğitimde cinsler arası fırsat eşitliğinin sağlanmasında eğitim materyallerinin önemi büyüktür. Ders materyalleri öğrencilerin oyun, çalışma ve öğrenmeye karşı güdülenmelerinin yanı sıra, kendilerini ve sosyal çevrelerini algılamaları, benlik kavramının gelişmesi, toplum ve geleceği hakkındaki düşüncelerinin şekillenmesini de etkiler (Rosenberg 1973).

Ders kitapları ve diğer öğretim materyalleri çocuğun deneyimini genişletmeye, güçlendirmeye ya da yorumlamaya hizmet ederler; kültürel normları yansıtırlar, öğrencilerin öğrenmeleri ve toplumsallaşmaları için önemli rol oynarlar (Bereaud 1975, Rosenberg, 1973). Bu yönüyle ders kitapları, bir tür toplumsal denetim aracı olarak işlev görür. İçerdiği bilgi ve değerlerin tartışmasız

gerçekler olduğunu söyler. Böylece, sınıflar, etnik gruplar ve cinsiyetler arasında tarihsel süreçte kurulmuş olan güç ilişkilerini ve bir sınıfın, etnik grubun ve cinsin egemen konumlarını ‘doğal’ ve ‘meşru’ kılarak toplumsal denetim işlevini yerine getirmiş olur (Tezcan, 2003).

Toplumdan topluma değişen, yıllarca süregelen kültürel bir oluşumun arka planında meydana gelen kalıp yargılar, Türkiye’de de toplumsal cinsiyetin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Gelenekler, görenekler, ataerkil bir toplum yapısı, kadının hep ikinci plana atıldığı bir oluşum meydana getirmiştir (Kadıızade, 2015). Türkiye’de bir dönem kadın ön plana çıkarılmış ancak bu çaba çok uzun süreli olmamıştır. Türkiye’deki 1928’den 1994’e ders kitaplarındaki cinsiyetçilik incelendiğinde, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında kadına özgür birer vatandaş olma bilincinin verilmesine çalışılmış ancak daha sonra bu eğilimden uzaklaşmıştır. Örneğin; 1945 öncesi ders kitaplarında kadın ülkenin kuruluşuna katkıda bulunurken ve kadının aile içi geleneksel rolleri yoğun biçimde vurgulanmazken, 1945-50 arasında mutfak önlükleriyle ve küçük kızı annesine yardım ederken, 1950’den sonra ise tamamen evin içerisinde resmedildiği saptanmıştır (Helvacıoğlu, 1994).

Toplumsal cinsiyet rolleri bireylerin meslekleri seçmesini de etkileyebilir. Kimi zaman isteyerek, kimi zaman da zorunlu olarak seçilen meslekler, toplumsal cinsiyet rollerinin en belirleyici unsurlarından birisidir ve meslekler arasında dünya genelinde cinsiyetlere özgü kesin ayrımlar vardır (Kadıızade, 2015). Cinsiyet kalıpları ve cinsiyet ayrımcılığı çocukların potansiyel büyümesini ve gelişimini sınırlar: Kavram, tutum ve davranış açısından cinsiyetçi olmayan kitaplar insanda olumlu değişiklikler üretebilir (Anderson, 2005). Bu çalışmada da ders kitaplarındaki toplumsal cinsiyet rollerinin işlenişi ve cinsiyet rollerine bağlı olarak mesleklerde farklılaşmanın olup olmadığı incelenmiştir. Bu amaçla çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

Alt Problemler: Hayat bilgisi ders kitaplarında anne-baba rolleri erkek ve kadın karakterlere nasıl verilmiştir?

Hayat bilgisi ders kitaplarında mesleklere ilişkin roller erkek ve kadın karakterlere nasıl verilmiştir?

Yöntem

İlkokul bir, iki ve üçüncü sınıflardaki hayat bilgisi ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rollerine yer verilme durumunu belirlemeye yönelik yapılan bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile gerçekleştirilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmada 2015-2016 eğitim öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulunun 17.12.2009 gün ve 241 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilen Denizli il merkezinde okutulan 1., 2. ve 3.sınıf Hayat Bilgisi ders kitapları incelenmiştir. Her sınıf düzeyinde “Dün bugün yarın, okul heyecanım ve benim eşsiz yuvam.” olmak üzere üç tema bulunmaktadır. Temaların her biri farklı bir kitap olarak yer almaktadır. Araştırmada her sınıf düzeyinde ve her bir temaya ait toplam altı kitap incelenmiştir. Kitaplar sınıf düzeyine göre üç farklı yayınevine aittir.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada nitel araştırma tekniklerinden doküman incelemesi yoluyla veriler toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Şimşek ve Yıldırım, 2013). Dokümanın tek başına veri kaynağı olarak kullanılması durumunda dokümanlar dört aşamada analiz edilebilir: Analize konu olan veriden örneklem seçme, kategorilerin geliştirilmesi, analiz biriminin saptanması ve sayısallaştırma (Bailey, 1982). Doküman incelemesi yoluyla toplanan verilerin analizinde içerik analiz tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinde verinin kavramsallaştırılması ve olguyu tanımlayabilecek temaların ortaya çıkarılma çabası vardır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 81). Doküman olarak kullanılan ders kitaplarından elde edilen verilerin içerik analizi: 1) Kitaplarda yer alan resim ve metinlerin araştırmacılar tarafından incelenerek kodlanması 2) Kodların ortak özelliklerine göre temaların bulunması, 3) Kodların ve temaların uygunluğunun gözden geçirilerek düzenlenmesi ve tanımlanması, 4) Temaların yorumlanması, aşamaları izlenerek yapılmıştır.

Araştırmacılar tarafından ilgili literatür taranarak kategoriler oluşturulur. Araştırmada Hayat Bilgisi ders kitaplarında toplumsal cinsiyete bağlı roller; anne-baba rolleri ve mesleki roller olmak üzere iki kategoride incelenmiştir. Ders kitaplarındaki metinlerde ve görsellerde araştırmacılar tarafından belirlenen iki kategoriye ait ifadeler taranarak tema ve alt temalar oluşturulur. Son olarak da tema ve alt temalar metin ve görsellere dayanarak yorumlanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. Ders kitapları her iki araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız olarak incelenmiş, toplumsal cinsiyetçilikte anne-baba rolleri ile mesleki rolleri ifade eden cümleler, görseller belirlenerek kategori içerisine konulan ifadelerde tutarlılığa bakılarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Bu bölümün iki ayrı araştırmacı tarafından yapılması kodlamada güvenilirliğini sağlar. Ayrıca araştırma verileri için konu alanında uzman (1 ölçme değerlendirme, 2 eğitim programı alanından) üç kişiye başvurulmuştur ve Miles ve Huberman (1994:64)' nın güvenilirlik formülünden ($\text{Güvenirlik} = \frac{\text{Görüş Birliği} \times 100}{\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}}$) yararlanılarak görüş birliği ve görüş ayrılığının, araştırmanın güvenilirliğine etkisi hesaplanmıştır. Hesaplamanın sonucunda %91 oranında görüş birliği olduğu görülmüştür.

Bulgular

Hayat bilgisi ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rollerini incelemeye yönelik yapılan bu çalışmada ders kitaplarında yer alan metin ve görseller incelenmiştir. Bu amaçla öncelikle hayat bilgisi ders kitaplarında yer alan tüm metin ve görsellerin sayıları belirlenmiş sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1
Metin ve Görsellerin Dağılımı.

Sınıf Düzeyi	Metin	Görseller
1. Sınıf	13+10+5 (28)	96+75+47 (218)
2. Sınıf	32+33+22 (87)	81+77+57 (161)
3. Sınıf	31+38+24 (93)	56+48+72 (176)
Toplam	208	555

Tablo 1’de görüldüğü gibi ders kitaplarındaki metin ve görsellere niceliksel olarak bakıldığında 1. Sınıftan 3.sınıfa doğru gidildikçe kullanılan metin sayısının arttığı görselde ise azalma olduğu görülmektedir. Bu durum öğrencilerin sınıf düzeyi arttıkça okuma becerisinin de artmasından kaynaklanıyor olabilir.

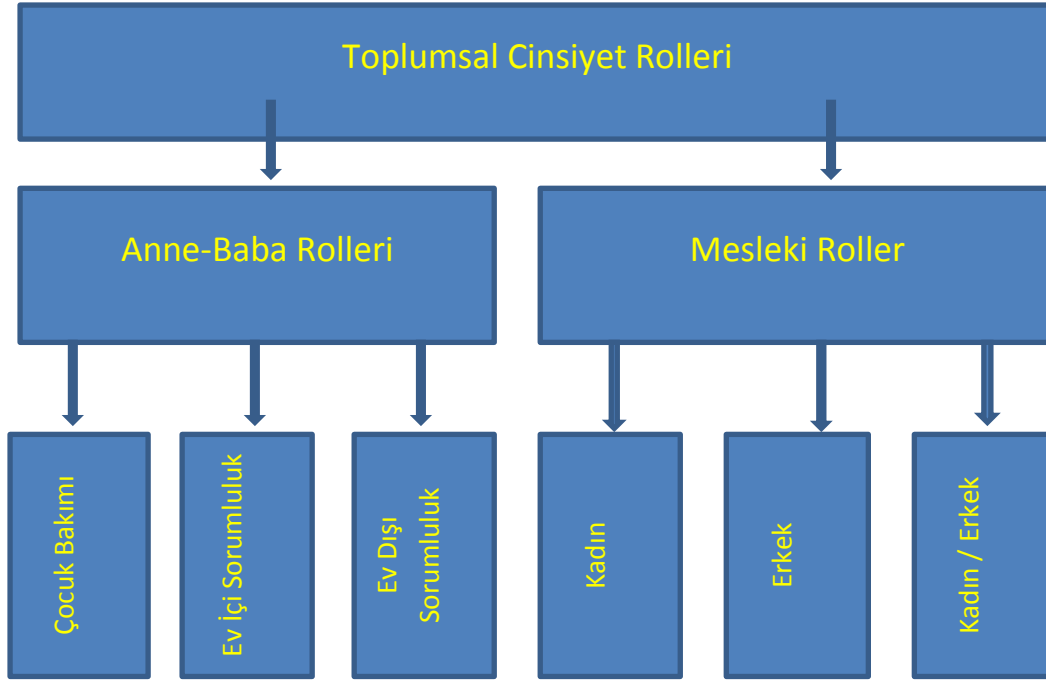
İkinci aşamada ise toplumsal cinsiyet rollerini niteleyen metin ve görsellerin sayıları Tablo 2’de belirlenmiştir.

Tablo 2
Toplumsal Cinsiyet Rollerini Gösteren Metin ve Görsellerin Dağılımı.

Sınıf Düzeyi	Metin	Görseller
1. Sınıf	-+7+1 (8)	45+28+11 (84)
2. Sınıf	4+6+3 (13)	24+22+14 (51)
3. Sınıf	6+8+8 (22)	13+16+18 (47)
Toplam	43	182

Tablo 2’de görüldüğü gibi ders kitaplarındaki metin ve görseller toplumsal cinsiyet rolleri ifade edebilecek öğeler açısından incelendiğinde 1.sınıfta toplam 28 metinden sekizinde, 2. Sınıfta toplam 87 metinden on üçünde, üçüncü sınıfta ise 93 metnin yirmi ikisinde toplumsal cinsiyet rolleri gösteren ifadeler yer almaktadır. Görseller incelendiğinde 1. Sınıfta 218 görselden 84’ü, 2. Sınıfta 161 görselden 51’i, 3. Sınıfta 176 görselden 47’sinin toplumsal cinsiyet rollerini betimlediği görülmüştür.

Hayat bilgisi ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rolleri; anne-baba rolleri ve mesleki roller olarak incelenmiştir. Hayat bilgisi dersi 1., 2. ve 3. Sınıflarda okutulan temel derslerden biridir. Bu ders içerisinde “Dün bugün yarın, okul heyecanım ve benim eşsiz yuvam.” Olmak üzere üç tane tema bulunmaktadır. Belirtilen temalarda öncelikle aile içi ilişkiler, ailede bulunan kişilerin yapması gereken işler, okulun yapısı, okulda bulunan kişilerin görevleri, geçmişten günümüze yapılanlar anlatılmaktadır. Ayrıca dersin kazanımları içerisinde meslekler ve mesleklerin özellikleri ile ilgili kazanımlar yer almaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerini anne-baba ve mesleki roller olarak ele alınması dersin kazanım ve içeriği açısından da uygunluk taşımaktadır.

Şekil 1. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarındaki Metinlere Göre Toplumsal Cinsiyet Roller.

Şekil 1'e göre Hayat bilgisi ders kitaplarında yer alan metinlerdeki toplumsal cinsiyet rolleri, anne-baba rolleri ve mesleki roller temalarında incelenmiştir. Anne-baba rolleri teması, araştırmacılar tarafından çocuk bakımı, ev içi sorumluluklar, ev dışı sorumluluklar alt temalarıyla oluşturulmuştur. Metinler incelendiğinde çocuk bakımıyla daha çok annenin ilgilendiği, bazı zamanlarda babanın anneye yardımcı olduğu tespit edilmiştir. 2. Sınıf Okul Heyecanım Teması, Yardım Alarak Kişisel Bakım Yapıyorum konusunda "Annemin yardımıyla dişlerimi fırçalamayı öğrendim. Annem saçlarımı örebilmem için biraz daha büyümem gerektiğini söylüyor. Banyo yapmak kişisel bakım için çok gerekli. Banyo suyunun sıcaklığını ayarlamakta zorlanıyorum. Annem bunun için bana yardım ediyor. Doğru ayarlamazsam sıcak su vücudumu yakabilir." Aynı tema Dengeli besleniyorum konusunda ".....annesi alışveriş süresince Ahmet'e dengeli ve düzenli beslenmenin önemini anlattı. Vücut sağlığını koruması için tüm besinlerden tüketmesi gerektiğinden bahsetti. Ayrıca günlük öğünlerine önem vermesini istedi." ifadeleri yer almaktadır.

Anne-baba rolleri temasına bağlı ev içi ve ev dışı sorumluluklar alt temalarında, annenin daha çok ev içi sorumluluklarda görev aldığı babanın da ev dışı sorumluluklarda görev aldığı tespit edilmiştir. Annenin ev içi ve ev dışı sorumlulukları arasında mutfak işleri, evin temizliği, özellikle mutfak için alışveriş yer almaktadır. Babanın ev içi ve ev dışı sorumlulukları arasında ütü yapmak, bütçeyi ayarlamak, alışveriş yapmak vardır. Bu durum 3. Sınıf Benim Eşsiz Yuvam teması Ben Yardım Ederim konusunda şu şekilde ifade edilmiştir. "... Annem sadece bulaşıklar ve çamaşırlardan sorumlu olacaktı. Babam hem alışverişten hem de ütüden sorumlu olacaktı..." Aynı tema depresyon konusunda "...Annem depresyon sırasında mutfaktaymış. O da hemen bulaşık makinasının yanına eğilerek korunmaya çalışmış..." 3.sınıf Okul Heyecanım temasında yer alan "Özel Günler" metninde "...Kurban bayramı için annem bayram temizliğine başladı. Babam kurbanlık almaya

gidecek...” Babanın bütçe konusunda görevli olduğunu 2. Sınıf Benim Eşsiz Yuvam teması Kaynaklar tükenmesin ve Planlı Harcayalım isimli metinlerde bu durum şu şekilde ifade edilmiştir. “...Ediz ve ailesi oturma odasında oturuyorlardı. Ediz’in babası bu ay elektrik faturasının çok yüklü geldiğinden bahsediyordu...”, “...Ege babasına sordu, bana geçen ay ayakkabı alacağını söylemiştin. Ona da para ayırdınız mı?...”

Metinler incelendiğinde anne ve babanın ortak yaptığı işlerin olduğu da gözlenmiştir. Birlikte tatil planı yapma, alışveriş yapma gibi. 2. Sınıf Benim Eşsiz Yuvam teması Benim Fikrimi Sorarsanız isimli metinde “...Erdem ve Ayşe’nin anne ve babaları yaz tatili planını konuşuyorlardı. Anneleri sahilde bir yerlere gitmek istiyor, babaları ise Karadeniz yaylalarının daha eğlenceli olduğunu savunuyordu...” ve yardımlaşıyoruz isimli metinde “... Şebnem bütün gün ailesini gözlemledi. Annesi ve babası işten gelmiş ve beraber alışverişe gitmişlerdi. Alışverişte aldıklarını beraber yerlerine yerleştirdiler. Sonra annesi mutfakta akşam yemeğini hazırlamaya başladı. Yemek piştiğinde Şebenem’in annesi, babasından sofrayı hazırlaması için yardım istedi. Babası da sofrayı hazırlamaya başladı...” ifadeleri yer almaktadır.

Hayat bilgisi ders kitaplarındaki metinler incelendiğinde mesleklere yönelik toplumsal rollerin cinsiyete göre ayrıştığı gözlemlenmiştir. Metinler içerisinde mesleklere yönelik şu ifadeler yer verilmiştir. 3. Sınıf Dün Bugün Yarın teması Benim Hayatım metninde “...Ailemin ikinci çocuğuyum. Annem öğretmen, babam bankacıdır...” Bana Göre Bir Meslek metninde “...Çünkü her meslek farklı özellikler gerektiriyormuş. Örneğin benim babam avukat...” 2. Sınıf Dün Bugün Yarın teması Doğal Afetler metninde “Barış’ın babası Hakan Bey, acil kurtarma ekibinde çalışıyordu. Nerede doğal afet olsa oraya gidip insanlara yardım ediyordu...”

Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki görseller incelendiğinde toplumsal cinsiyet rolleri metinlerdeki gibi anne-baba rolleri ve mesleki roller olmak üzere iki tema altında incelenmiştir.

Resim 1. Anne-Baba Rollerini Çocuk Bakımı.

Resim 1’de görüldüğü gibi Anne-baba rolleri temasında çocuk bakımı alt temasına ait görsellerde çocuk bakımı ile genellikle anne ilgilenmektedir. Anne çocuğun tırnağını kesme, dişini fırçalama, üzerini değiştirme, ders çalışmasına ve uyumasına yardımcı olma gibi görevlerde yer alırken, birkaç görselde babanın da tırnak kesme, saç kurutma, ayakkabı bağlama gibi çocuğun bakımıyla ilgili görevlerde yer aldığı görülmektedir.

Resim 2. Ev İçi Sorumluluklar (Anne).

Resim 2’de Ev içi sorumluluklar alt temasına ait örnek resimler yer almaktadır. Anne-baba rolleri teması ev içi sorumluluklar alt temasında, her iki ebeveyn görev almakta fakat metin ve görsellerde genelde anne ev içinde yemek yapma, bulaşık, temizlik, ütü, yemek masası hazırlama gibi işlerde, baba dışarıda çalışıyor gösterildiği için ev içi işlerde baba daha az yer almaktadır. Anne çoğunlukla ev içerisinde gösterildiği için çocuğu okula gönderen ve okuldan eve geldiğinde onu karşılayan annedir.

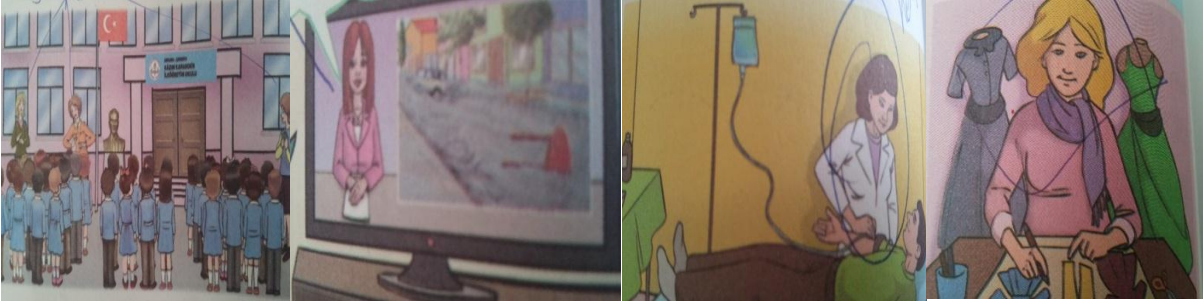
Resim 3. Ev İçi Sorumluluklar (Baba).

Resim 3’te görüldüğü gibi ev içi sorumluluklarda baba, annenin yaptığı işlere (yemek masası hazırlama, ütü yapma vb) yardım etmekle birlikte, biraz da fiziksel güç gerektiren, yapması daha zor görünen işlerde görev almaktadır. Babanın yaptığı ev içi işlerde tamirat, perde asma, mangal yakma gibi işler görsellerde ifade edilmektedir.

Resim 4. Ev Dışı Sorumluluklar.

Anne-baba rolleri temasında ev dışı sorumluluklar alt temasındaki görseller incelendiğinde (Resim 4) anne de baba da evin ihtiyaçlarını karşılamak için farklı yerlerde alışveriş yapmaktadırlar. Anne daha çok mutfak ihtiyacı için alışveriş yaparken baba evin diğer alanlarındaki ihtiyaçlar için dışarda yer almaktadır.

Resim 5. Mesleki Roller Kadın Rollerini.

Mesleki roller teması, kadın rolleri alt temasına bakıldığında Resim 5’te görüldüğü gibi kadınlara daha çok öğretmen, haber spikeri, hemşire, terzi gibi roller verilmiştir.

Resim 6. Mesleki Roller Erkek Rollerini.

Resim 6’ya göre; mesleki roller teması, erkek rolleri alt temasına bakıldığında, sokak satıcılarının (baloncu, simitçi gibi), okul kantini işletenlerin, oyuncakçı, polis, aşçı, futbol hakemi, sokak

temizlikçisi gibi mesleklerin erkekler tarafından yapıldığı görsellerde ifade edilmektedir. Çeşitli araçlara (otobüs, kamyon, minibüs, okul servisi, otomobil) yönelik görsellerde sürücülerin hep erkek olduğu sadece bir görselde otomobili sürenin kadın olduğu gözlemlenmiştir.

Resim 7. Mesleki Roller Kadın ve Erkek Rollerini.

Mesleki roller teması, kadın ve erkek rolleri alt temasına göre incelenen görsellerde (Resim 7) doktor, polis, asker, öğretmen gibi mesleklerin her iki cinsiyet tarafından yapılan bir meslek olduğu gözlemlenmiştir. Yalnız bu durum sayıca değerlendirilecek olursa polis, asker ve doktorların daha çok erkek, öğretmenin ise daha çok kadın olduğu görselleri gözlenmiştir. Ayrıca öğretmen rolü hem kadın hem de erkeğe verilmiştir fakat okul idarecilerinin genelde erkek olduğuna dair görseller yer almaktadır.

Resim 8. Okuma Faaliyetleri

İlkokul hayat bilgisi ders kitaplarındaki görseller incelendiğinde yukarıdaki temaların yanısıra görsellerde gözlemlenen bir sonuç farklı yer ve konumda erkeklerin gazete, kitap okuduğu, kadınların ise sohbet ettiği, temizlik yaptığı, çocukla ilgilendiği gözlenmiştir. Resim 8’de görüldüğü gibi kadınların okuma faaliyetini gösterdiğine dair herhangi bir görsele rastlanmamıştır.

Sonuç ve Tartışma

Araştırma sonucuna göre aile içinde kadınların daha fazla ev içi sorumluluklarda yer aldığı, çocuk bakımı ile ilgilendiği, ev dışında da çocuklarla, mutfakla bağlantılı olabilecek sorumluluklarının olduğu görülmektedir. Erkeklerin ise ev içi ve ev dışı sorumluluklarda güç ve otorite isteyen görevlerde olduğu görülmektedir. Bu durum ilkökul çocuklarının anne-baba rollerine ilişkin keskin ayrımlar yapmalarına neden olabilir. Anne çocuk bakan, temizlik yapan, sürekli evle uğraşan kişi konumundayken baba rolündeki erkek ise güçlü, kararlı olmalı algısı oluşabilir. Bu durumu Gök

(2004) ataerkil sistemin kadına dayattığı ev işi ve çocukların bakımı, ev hizmetinin etkisi olarak ifade etmiştir. Bu durum geleneksel anlayıştan ayrılamayışımızın bir göstergesidir diyebiliriz. Çünkü geleneksel anlayışta erkekler daima evin dışında yer alan, evin geçim sorumluluklarını yüklenen kişi konumundadır. Bugün ders kitaplarının durumu nispeten bu durumun devamlılığını göstermektedir. Oysaki çağdaş toplum anlayışı kadın ve erkeğe eşit sorumluluklar vermiştir. Çağdaş toplum, kadını ev dışına çıkararak erkeğin üzerindeki yükü azaltmış kadına yeni sorumluluklar yüklemiş, sadece kadına verilen sorumlulukları, erkekle paylaşmasını ve böylelikle aile içi dayanışmayı artırmayı hedeflemiştir. Ancak yapılan bu araştırma ve aşağıda verilen benzer araştırmalar henüz cinsiyet ayrımcılığının sonlandırılmadığının göstergesidir diyebiliriz. Örneğin; Yorgancı (2008) yaptığı çalışmada erkek çocuklarına kitaplarda daha çok yer verildiği ve onların daha çok dışarıda ve yalnız gösterildiği ayrıca erkek çocuklarına “baba” motifi yoluyla ekonomik özgürlüğe ve güce sahip olma sorumluluğu yüklenirken, kadınlara “anne” olma sorumluluğu ve ev işleri görev olarak yüklendiği bulgusuna ulaşmıştır. Asan (2006) yaptığı çalışmada ders kitaplarının cinsiyetçilikle mücadele açısından önceki ders kitaplarına göre daha iyi durumda olmakla beraber cinsiyetçiliğin hala var olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Norveç, Fransa, Arabistan ve Filipinler’de ders kitapları üzerine yapılan araştırmalarda da benzer sonuçların çıktığı gözlemlenmiştir. Okulöncesi, ilköğretim ve ortaöğretim ders kitapları üzerine yapılan bu çalışmalarda erkeklerin kadınlara oranla görsellerde daha fazla yer aldığı, kadınların rollerinin daha kısıtlı ve daha az çeşitli olduğu, kadınların daha çok kapalı yerlerde yani evde, erkeklerin ise işyerlerinde tasvir edildiği gözlemlenmiştir. Elektrikli saç kurutucuları ve banyo terazileri gösterilirken kadınların, sadece ağırlık kaldırma değil aynı zamanda koşu ve uzun atlayış gibi spor dallarında erkeklerin görsellerinin kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca kadınlara genellikle “iyi ve edilgen” görünüşler atfedilirken, erkekler saldırganlık, baskınlık ve hareketlilik gösterirler (Michel, 1986; Nasr 1983; Tarroya, 2014).

Araştırmanın bir diğer sonucu ise mesleki rollerde de kadın ve erkek rollerinde farklılıklar olduğu yönündedir. Kadınlara daha çok ev ve çocuk bakımına yakın meslekler verilirken erkeklere güç ve otoriteyle birleşen meslekler verilmiştir. Ayrıca erkeklerin yapabileceği meslek kolları çeşitlenirken kadının yapabileceği mesleki kollar sınırlandırılmıştır. Bu durum kadın ve erkek rolleri keskin ayrıma sürüklemekle beraber öğrencilerin kendi cinsiyetine uygun mesleği seçme durumuyla karşı karşıya kalarak mesleki seçimlerini de sınırlandırılmış olabilir. Bu konuda yapılan diğer çalışmalar kadının yapacağı meslek gruplarının öğretmenlik ve hemşirelikle sınırlı kaldığını göstermektedir. Avrupa toplulukları Komisyonu tarafından yapılan çalışmalarda ilkokullardaki öğretmenlerin çoğu kadın olduğu halde, müdür, müdür yardımcısı gibi idari görevlerin genellikle erkekler tarafından yapıldığı gözlemlenmiştir (Michel, 1986). Aykaç (2012) yaptığı çalışmayla benzer bulgulara ulaşmıştır. Çalışmaya göre özellikle uzmanlık gerektiren işler erkek olarak resmedilirken; öğretmen ve sağlık görevlileri kadın olarak resmedilmiştir. Yorgancı (2008)’ya göre; kadınlara evcil roller verilerek, bu role uygun ev hanımlığı, öğretmenlik, hemşirelik gibi mesleklerde resmedilirken, erkekler tamircilik, yöneticilik gibi güç ve otorite ile özdeşleşen roller verildiği belirlenmiştir.

Kadızzade (2015) çocuk romanlarında toplumsal cinsiyet rolleri üzerine bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmaya göre; erkeklerin kadınlara oranla daha farklı meslek grupları içerisinde olduğu görülmüş. Ayrıca kadınların ev işleriyle ilgili rollerinde ev içinde erkeklerin ise evin geçimiyle ilgili rollerde evin dışında yer aldığı görülmüştür. Yıldız (2013) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitaplarını

toplumsal cinsiyet rolleri açısından incelemiştir. Bu çalışmaya göre; kitaplarda vakit namazı kılmak ve dua etmek dışında kadınların yer almadığı, kadınların genellikle evde, erkeklerin ise ev dışında gösterildiği, mesleklerle ilgili ise toplumdaki cinsiyet rollerine yönelik geleneksel yargılar vardır.

Esen ve Bağlı (2002) İlköğretim ABECE ve Türkçe ders kitaplarında yaptığı resim incelemelerine göre; resimlerde kadını "anne ve eş", erkeği de "dışarıda çalışan" olarak yer verilmiştir.

Öneriler

Araştırma sonucuna göre ilköğretim ders kitaplarının hazırlanma aşamasında özellikle metin ve görselleri oluştururken toplumsal cinsiyet rollerini keskinleştirecek unsurların olmamasına özen gösterilebilir.

Kadının tek sorumluluğunun ev içi olmasından çıkarılarak farklı iş kollarında bulunabilen roller işlenmeli, erkeğe ise sadece güç, prestij gerektiren değil kadın için düşünülen mesleklerde de olmasına özen gösterilmeli. Bu tarz eşitsizlikler giderildiğinde kız öğrencilerin bakış açıları genişlerken erkek öğrencilerin "erkek olarak ben güçlü, başarılı olmak zorundayım" algısından uzaklaşmaları sağlanabilir.

Kaynaklar

Adler, P. A., Kless, S. J., & Adler, P. (1992). Socialization to gender roles: Popularity among Elementary School Boys and Girls, *Sociology of Education*, 65(3), 169-187.

Anderson, D.A., & Hamilton M. (2005). Gender role stereotyping of parents in children's picture books: The Invisible Father, *Sex Roles*, 52, 145-151.

Asan, H. T. (2010). Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik ve Öğretmenlerin Cinsiyetçilik Algılarının Saptanması, *Fe Dergi*, 2, 65-74.

Aykaç, N. (2012). Sosyal Bilgiler Ve Hayat Bilgisi Ders Kitaplarının Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43, 50-61.

Bailey, K.D. (1982). *Methods of Social Research* (2nd ed). New York: The Free Press.

Beraud, S.R. (1975). Sex Role Images in French Children's Books, *Journal of Marriage and Family*, 37(1), 194-207

Evans, M. A., & Saint-Aubin, J. (2005). What children are looking at during shared storybookreading. *Psychological Science*, 16, 913-920.

Gök, F. (2004). *Eğitimde Cinsiyetçilik Bağımsız Bildiriler*, (Eğitim-Sen 1. Kadın Kurultayı, Eğitim-Sen Yayınları, Ankara), 167-174.

Güder, S. ve Yıldız, T. (2016) Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Toplumsal Cinsiyet Algılarında Ailenin Rolü, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 424-446.

Helman, C.G. (2007). *Culture, health and illness*, 5th Edition, Oxford University Press Inc., USA.Google Scholar.

- Helvacıoğlu (Gümüšoğlu), F. (1994). *1928'den 1994'e Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Bölümü.
- Kaplan, E. (1997). *Çocuk Bakımı: Sorunlar- Çözüm Önerileri*, Kadınların Gündemi içinde, der. Necla ARAT, Say Yayınları, İstanbul, 52.
- Michel, A. (1986). *Eliminating Sexism From Children's Literature And School Textbooks*, Published by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organizations, France.
- Miles, M.B., & Huberman, A.M. (1994). *Quality data analysis: An expanded sourcebook*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Misra, N., Anand, K., & Gupta R. (2013). Impact Of Gender And Education On Gender Role Identity, Gender Role Perception And Psychological Mindedness Of College Students, www.theinternationaljournal.org > RJSSM, 02(12), 91-98.
- Nasr, J.A., Lorfing, I., & Mikati, J. (1983). *Identification and Elimination of Sex Stereotypes in and from School Textbooks*, Published by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organizations, France.
- Özkalp, E. (1995). *Sosyolojiye Giriş*, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları, Eskişehir, 28.
- Rosenberg, M. (1973). Evaluate Your Textbooks for Racism, Sexism. *Educational Leadership*, November, 107-109.
- Tan, M. (2000). *Eğitimde Kadın Erkek Eşitliği ve Türkiye Gerçeği, Kadın Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş*, Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset, TÜSİAD Yayınları, Ankara, 23-114.
- Tarrayo, V.N. (2014). Gendered Word (or World) Sexism in Philippine Preschool English Language Textbooks, *Journal on English Language Teaching*, 4(2), 25-32.
- Tezcan, M. (2003). Gizli Müfredat Eğitim Sosyolojisi Açısından Bir Kavram Çözümlemesi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yıldız, M. (2013). İlkokul ve Orta Okul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Kitapları Görsellerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 16(42).
- Yorgancı, F. (2008). *İlköğretim Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İnşası*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

Extendend Abstarct

Introduction

Gender roles become prominent in terms of how women and men should behave in society. Gender identifies the social category of man and woman about how s/he speaks, what skills and behaviors should s/he have? This discrimination in the social category starts with the education eithin the family and goes on at school. Especially at primary school ages, the child tries to understand the gender roles and starts to categorize them. This categorization might be affected by the child's lifestyle, indeed. There are so many factors affecting the child's development in school ages such as teacher attitude, peer interaction and course books.

Course books are important tools used in the teaching-learning process. Therefore, the Ministry of National Education established some instructions about how the course books should be organized referring the Regulations of Course Books. This regulation suggests that course books should be prepared according to some principles in terms of content, language, narration and wording, learning, teaching, assessment and evaluation, technical and design issues. Course books are important resources which include subjective and indisputable information for the child. Through the course books, the child knows him/herself and the social environment, gains the concept of self-concept, and forms the gender roles. Gender roles that the children adopt will also affect their professional choices. Either voluntarily or mandatorily, preferred professions are the most determinant elements of the gender roles. What's more, research shows that there are sharp contrasts between the professions according to gender.

Purpose

This research aims to examine the gender roles in Social Science Course Book for Primary School 1-3 Grades which is approved by the Board of Education and Morality in the Ministry of National Education and to identify any differences in gender roles according to professions.

Method

The qualitative document analysis method was chosen for the current research which is conducted to identify how the gender roles take place in social sciences course books written for primary school 1st, 2nd, and 3rd-grade students.

Course books were independently examined by two of the researchers, and sentences and visuals, including parents and professional roles according to gender roles were determined. Required revisions were made examining the consistency between the statements in categories. Examining the categories independently provides the reliability of the coding process. Furthermore, the data were analyzed by three of the academicians who are experts in the field. The codes are compared with the related literature and with the evaluations of the experts.

Results

For the research, reading texts and visuals in Social Sciences Course Books for Primary School 1-3 Grades, which is approved by the Board of Education and Morality in the Ministry of National Education were examined as mother-father roles and professional roles. Social Sciences, which is

actually named as Life Sciences at the primary school level, is one of the fundamental course for the 1st, 2nd and 3rd-grade students. In the scope of this course, there are three main themes called as "Yesterday, Today and Tomorrow; My Excitement for the School, and My Peerless Home". In these themes, the family relationships, responsibilities of family members, the school structure, duties of school members and developments throughout time are taught. Professions and their properties also take place among the learning outcomes of the course. So, consistent with the content and the learning outcomes of the course, it is appropriate to handle gender roles as parents' roles and professional roles.

Examining the gender roles in terms of parents' roles and professional roles in reading texts and visuals in Social Science Course Books for Primary Schools, parents' roles were analyzed under the sub-themes of childcare, housework responsibilities, and outside responsibilities. As for the professional roles, they are analyzed under the sub-themes of professional roles for women, for men and for women and men both. Results show that mothers have more responsibilities for housework, and even outside the house, they have some works related to the children and kitchen. Fathers have responsibilities related to strength and authority both in and outside the house. This situation might cause the children to strictly discriminate the parents' roles. This might lead a perception that mothers occasionally take care of children, clean the house and do housework whereas fathers should be strong and strong-minded. Furthermore, results indicate differences between men and women in professional roles. Women were attributed to the professionals such as a teacher, newscaster, nurse, and tailor while men were attributed to the professionals related to power and authority such as policeman, doctor, driver, and manager. Moreover, more various roles were given to men than to women. This may lead to a discrimination between the gender roles of men and women, and also a limitation for students' professional preferences because they might tend to choose a profession suitable for their gender. Related literature underlines that women's professions are limited to being a teacher and a nurse.

Regarding the results, enough attention might be paid to the discrimination of gender roles while organizing the course books, especially preparing the reading texts and visuals. Women should be attributed to various professional roles except for housework. Men should also be given some roles apart from the ones which are about power and prestige. When this kind of inequalities is removed, girls might gain a wider perspective for gender roles, and moreover, boys might change their perception that "I have to be strong and successful as a man".

Conclusion

In the preparation phase of primary school textbooks, care can be taken not to have elements that sharpen gender roles, especially when creating texts and visuals.

The only responsibility for women should be taken out of the house and roles should be found in different branches of business. Care should be taken to ensure that the man is not only in need of power, prestige but also in professions for women.